

Bondens bilder

Forfatter: [Lene Melheim](#)

Det var bilder av tamdyr som okse og hest, pløye- og vognscener og de mange solsymbolene, som ledet arkeologene tidlig på 1900-tallet til teorien om at bergkunsten i Østfold og Båhuslen var uttrykk for bondens fruktbarhetskult. Det finnes to hovedtyper av bergkunst i Norge: veideristninger og jordbruksristninger.

Ristningsfelt dominert av store dyr som hval, elg, reinsdyr og bjørn, kanoer og mennesker i transe dateres gjerne til eldre og yngre steinalder, periodene før jordbruket slo rot i Norge. Slike motiver hører hjemme i jegerens univers. Det er kanskje ikke like logisk at felt dominert av båter tilhører bondens univers?

Båter utgjør omtrent 90% av de figurative motivene på de såkalte jordbruksristningene. Dessuten avbildes mennesker og dyr i arbeid og kamp, mennesker som utfører ritualer, men også gjenstander – ofte våpen – og abstrakte symboler.

Fordi helleristningene ofte ligger i områder som i moderne tid har vært jordbruksland, var den høye frekvensen av båter lenge en gåte for arkeologene. Svensken Oscar Almgren hadde stor suksess med sin teori om at båtene var symboler på en fruktbarhetskult med røtter i dagens Midtøsten.

Helleristningene fra bronsealderen, som disse fra Hornesfeltet i Skjeberg i Østfold, forestiller i de fleste tilfeller skip eller båter – selv om de ofte befinner seg i det som i dag regnes som jordbruksland. Kystlinjen sto imidlertid betraktelig lenger opp i landet i bronsealderen. Foto: Hans A. Rosbach – eget verk/Wikimedia Commons/[CC BY-SA 3.0](#)

Tradisjonene møtes

Kanoer eller båter ses i bergkunsten i Nord-Norge allerede for omkring 7000 år

siden. Men fra ca. 1700 f.Kr. ble båten plutselig det vanligste motivet i bergkunsten. De eldste båt bildene som kan knyttes til den såkalte bronsealdertradisjonen, er fra svaberg og gravheller på Vestlandet. De mest kjente lokalitetene er Mjeltehaugen på Møre, Krabbestig i Nordfjord og Nag i Rogaland.

Skillet mellom veideristninger og jordbruksristninger er ikke strengt kronologisk. Det gjenspeiler også geografiske forskjeller og forskjeller i levevis. Flere av bergkunstfeltene i Alta med såkalte veideristninger kan dateres til bronsealderen.

I Trøndelag møtes de to tradisjonene, eksempelvis på Bardal-feltet i Steinkjer (Bergkunstmuseet Midt-Norge). Her er store naturalistiske elgfigurer og hvaler overhugget av bronsealderbåter. Også i Telemark finnes det blandede felt.

Østnorsk tyngdepunkt

Peder Alfsen, lærer i Christiania, dokumenterte i 1627 et helleristningsfelt i Båhuslen, den gang et len i Norge. Dette er den første kjente tegningen av et helleristningsfelt.

Bronsealderristningene i Østfold må sees i sammenheng med ristningene i Båhuslen. Samlet har de to områdene rundt regnet 2700 felt. Sammen med helleristningene i Alta står ristningene i Tanum i Båhuslen på UNESCOs verdensarvliste.

I norsk sammenheng er Østfold det fylket med flest ristninger fra bronsealderen. I Skien i Telemark er det siden 2003 oppdaget mange nye felt med en uvanlig stor tetthet av figurer.

Hvorfor lage helleristninger?

Det er mange ulike teorier om hva helleristningene betyr, og hva som var poenget med å lage dem. Helt fram til midten av 1800-tallet mente framtreende svenske ristningsforskere at skipsristningene avbildet vikingtokter. Dermed daterte de jordbruksristningene 1500–3000 år for seint. På begynnelsen av 1900-tallet lanserte Almgren teorien om at helleristningene ble hugget som ledd i ritualer som skulle fremme jordas og menneskenes fruktbarhet.

På 1980- og 1990-tallet var det vanlig å se på motivene som abstrakte tegn, som bare kunne gi mening når man så dem i sin rette samfunns- og landskapskontekst. Helleristningene ble for eksempel sammenlignet med graffiti.

Noen felt har scener og komposisjoner som kan leses som fortellinger. Ofte er framstillingen stilisert og summarisk, noe som gjør fortellingene vanskelige å forstå. I noen tilfeller har man identifisert [myter og temaer som kan knyttes til indoeuropeisk religion](#).

I dag er det populært å se på bergbilder og miljø som en helhet. Tilknytningen til kysten er én sentral side ved bergkunsten. Men mikromiljøet er også vesentlig for forståelsen: hvordan isskuring, sprekker, kvartsårer og vannsig på bergflatene inngår som en del av komposisjonen.

Jordbruksristninger fra Begby utenfor Fredrikstad i Østfold. Foto: Hans A. Rosbach – eget verk/Wikimedia Commons/[CC BY-SA 3.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/)

Maritimt fokus

På 2000-tallet ble det påpekt at bronsealderens skipsristninger på Vestlandet og Østlandet ofte ligger nær datidens strandlinje, i et maritimt miljø. Dermed ble det [på nytt satt søkelys på skip og sjøfart i bronsealderforskningen](#).

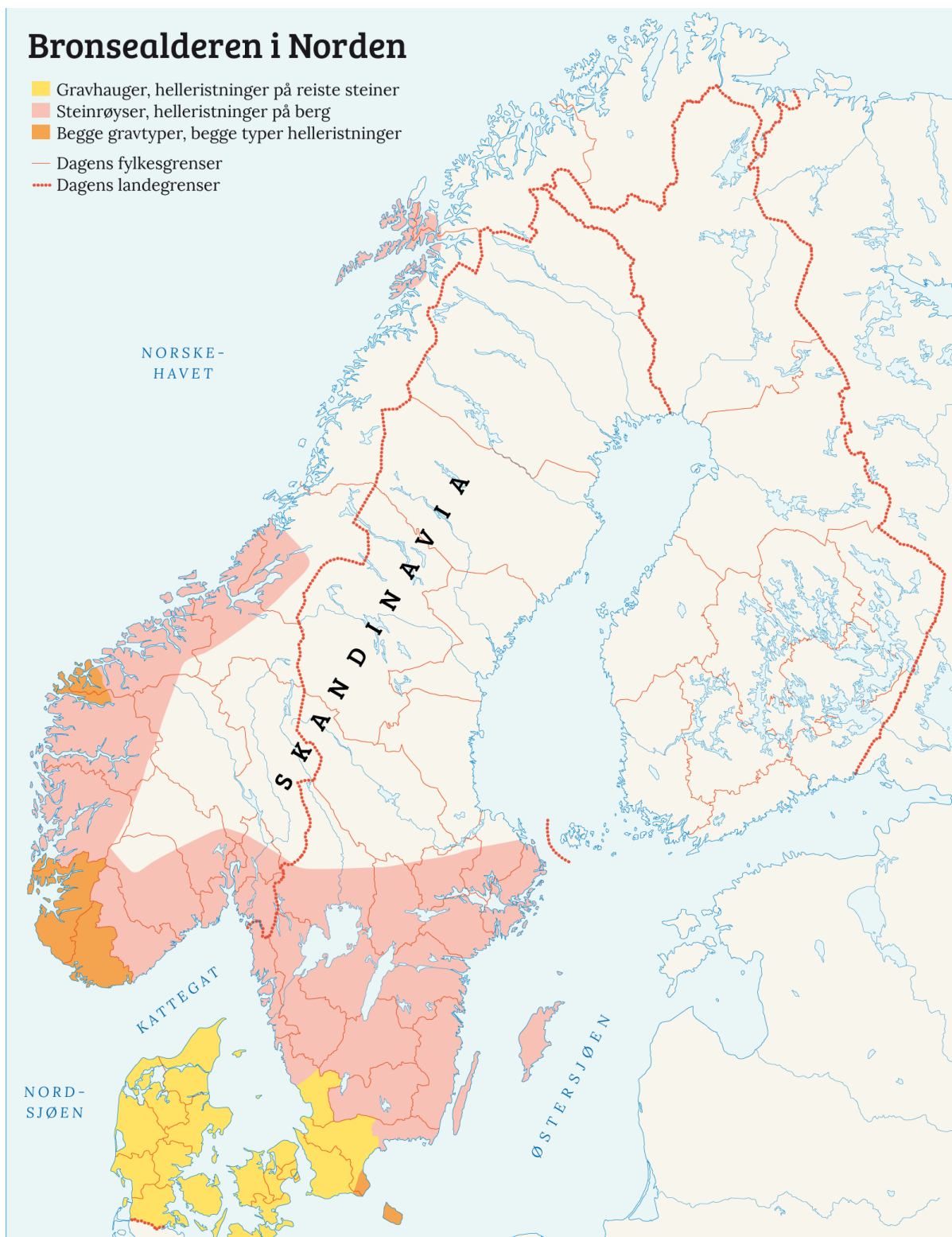
På den ene siden kan båtbildene ses som uttrykk for maktgrunnlaget til høvdingdømmene på Den skandinaviske halvøya: Kontroll over havgående skip med stort mannskap ga muligheter for lange reiser, [nettverksbygging og tilgang til råvarer og eksotiske gjenstander](#).

På den andre siden vet vi at skipssymbolet også sto sentralt i myter og ritualer. Som dekor på gjenstander av bronse og tre finnes båtbilder ofte i kombinasjon med solsymboler. Det finnes også [skipsformede graver](#), blant annet på Reheia på Karmøy.

Som religiøst motiv kan bronsealderskipet kanskje sammenlignes med korset i kristendommen. Det var [skipet som sørget for at solen fulgte sitt kretsløp, og skipet som fraktet de døde til dødsriket](#).

Bronsealderen i Norden

- Gravhauger, helleristninger på reiste steiner
- Steinrøyser, helleristninger på berg
- Begge gravtyper, begge typer helleristninger
- Dagens fylkesgrenser
- Dagens landegrenser

Kan vi ta vare på bergkunsten?

Nedbrytning av bergkunst på grunn av vær, vind og miljøgifter er et stort problem. Når flatene med helleristninger ligger eksponert, er det kun et spørsmål om tid før bildene forsvinner. Den sikreste måten å bevare bergkunsten for ettertiden på er gjennom å dokumentere den. Nye digitale fotodokumentasjonsteknikker har revolusjonert dette feltet.

Bergkunsten er gjerne knakket eller slipt inn i berget, men fra steinalder og

bronsealder finnes det også malte bergbilder, som særlig er bevart i huler.

På 1940-tallet fant arkeologen Erling Johansen rødmaling på flere ristningsfelt i Østfold, som seinere viste seg å være gammeldags husmaling. Dette var noe av bakgrunnen for at det ble vanlig å restaurere ristningene med rød maling. Det finnes i dag ingen sikre holdepunkter for at helleristningene var farget røde i bronsealderen.